

važevati historične vire, ampak jih je nasprotno treba upoštevati. Ako historični vir sili k drugačnim zaključkom kot arheološki, bomo postali bolj pozorni in skušali nasprotje razrešiti. Pretiravanje v eno ali drugo smer pa bo dalo le slabe rezultate. Konkretno mislim, da je, kar se tiče Ptuja, proti Koroščevemu datiranju potrebno podati tudi in predvsem arheološke ugovore poleg že izraženih historičnih ugovorov. Obratno pa bo moral avtor, ako bo hotel svojo datacijo braniti, poleg arheoloških momentov vsekakor izdelati tudi historične momente v večji meri, kakor je to storil doslej.

Objava staroslovanskega grobišča na Ptujskem gradu predstavlja zelo pomembno publikacijo. Moti sicer, da pisatelj premalo upošteva historične vire, in s tem v zvezi nekaka pozitivistična hiperkritičnost ob arheološkem materialu, ki pa včasih obratno zaniha v neumeteljene domneve. Ugotoviti pa je treba, da je ta knjiga prva sistematična objava neke velike nekropole v slovenski arheološki znanosti. Vzorno je izvedena tipološka sistematika predmetov, upoštevanja vreden je doprinos k slovenski arheološki terminologiji, za trdno je utemeljen slovenski značaj ptujske nekropole. Ako pomislimo, da je do Koroščeve študije Ptuj veljal celo v znanstvenem svetu za ketlaško najdišče in ako pogledamo sedaj sliko Ptuja in staroslovenske arheologije, potem šele lahko pravilno ocenimo pomen nove ptujske nekropole in njene objave.

Jože Kastelic

Franjo Ivaniček: Staroslavenska nekropola u Ptuju. Rezultati antropoloških istraživanja. Slovenska Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani. Razred za zgodovinske in družbene vede. Dela 5. Ljubljana 1951, 101 + CXXXI str.

Arheološkim monografijam ptujskega gradiva se priključuje končno še antropološka monografija o staroslovanskih skeletih. Od 376 skeletov, kolikor sta jih izkopala Skrabar 1909. leta in Korošec 1946.—1947. leta, je antropološko delo moglo zajeti 299 individuov, a na 200 skeletih je bilo možno vršiti tudi mere, od tega na lobanjah, ki so za antropološke rezultate najvažnejši material, v 176 primerih (str. 10, tab. 3). Merjenja je Ivaniček vršil po Martinu, rezultate pa izdelal po biostatistični metodi Pearsona.

Knjiga se deli v biostatistično monografsko obdelavo z zaključki ter v dokumentarni del. V tem poslednjem delu je prikazan osteološki material po individuih. Objavljene so reducirane ortografske risbe vseh lobanj, ki so bile za merjenje primerne, vanje pa so vnesene merske črte po Martinovem seznamu mer (str. LXV sl., druga številčna kolona). Nato slede v desetih numeričnih tabelah mere (dolžinske v milimetrih) za posamezne individue. Če bi bili vsi kostni deli ohranjeni, bi bilo za vsak individuum podanih 180 mer, za vseh dve sto skeletov pa 36.000. Vrzeli v tabelah nastajajo, ker niso bile vse kosti dovolj ohranjene, da bi se mogla merjenja izvršiti. Dokumentarno gradivo teh prilog ima primum gradum certitudinis. Tudi ako se ne bi strinjali z biostatističnimi rezultati in zaključki v prvem delu knjige in tudi ako bi v teku časa zaradi mumifikacije organske snovi v ostanku kostnega tkiva kostni material svojo obliko spremenil (str. 12), nam bo s pomočjo dokumentarnih prilog vedno znova in po kakršnikoli metodi možno izračunati rezultate, ki jih bomo želeli.

V prvem delu pa podaja avtor na osnovi za posamezne individue zbranih dokumentarnih podatkov biostatistično sliko posameznih merskih elementov in to vedno ločeno po spolih. Za primer naj navedem razmerje indeksa širine in dolžine lobanje, ki velja za nekaj klasični lobanjski indeks tudi izven antropologije (po formuli $\frac{s}{d} \cdot 100$). Rezultat konvencionalne antropologije prikaže Ivaniček na str. 15, tab. 8. Biostatistični rezultat pa je podan na str. 15, tab. 7. Glavni elementi so tu absolutni povpreček (M) in standardna variacija (σ) ter nihanje v arealu standardne variacije ($M \pm \sigma$). K tabeli je dodan grafikon (stran 16, graf. 1). Iz biostatistične tabele z grafikonom izvira isti rezultat kot iz konvencionalne tabele, da namreč prevladuje mezokranija

delno z dolihokranijo in da brahikranija občutno zaostaja. Toda rezultat je v biostatistični tabeli mnogo bolj podroben, biostatistični grafikon pa nam omogoča — poleg spremljanja tabele s sliko — da na nihanju konic diagramске črte zasledujemo jakost rasnega križanja. Na osnovi 104 tabel in 55 grafikonov obdela avtor lobanjo in končno v majhnem dodatku druge kosti ptujske nekropole. V tekstu opozori na značilnosti biostatističnih rezultatov in zlasti zasleduje razliko rezultatov po spolih, kar mu daje povod za razmišljanja o vzrokih te razlike. Iz obširnega in kompliciranega izvajanja povzemam glavne ugotovitve, ki so važne tudi za neantropologa.

Lobanjski indeks širine in dolžine ($\bar{s}/d$ 100) je v srednji vrednosti 76,0 za moške in 78,1 za ženske (str. 15, tab. 7). Torej so lobanje v povprečju mezokrane z nagnjenjem moških k dolihokraniji in ženskih k brahikraniji. Kapaciteta lobanje je v srednji vrednosti za moške 1508,5 gr., za ženske pa 1324,7 gr. (str. 40, tab. 38), kar ni različno tudi za recentne europeidne rase. Razmerje velike in srednje možganske kapacitete pri moških je 1,3:1, pri ženskah pa 2,4:1. Pri obraznih delih lobanje je obrazni indeks ($v/\bar{s}$ 100) pri moških povprečno 91,4, pri ženskah pa 85,3 (stran 41, tab. 40, kjer je spol pomotoma zamenjan). To se pravi, da prevladuje pri moških mezoprozopija z nagnjenjem k leptoprozopiji, pri ženskah pa mezoprozopija in euriprozopija. Važen rezultat daje indeks očesne dupline ($v/\bar{s}$ 100). Povprečje je pri moških 79,0, pri ženskah pa 80,5 (str. 45, tab. 48). To se pravi, da so za oba spola karakteristične mezokonhne očesne dupline. Vendar pa biostatistična metoda kaže (str. 46, graf. 34), da imamo pri moških večje število sploščenih, pri ženskah pa visokih očesnih duplin. Ker je treba pri dolihokraniji in leptoprozopiji pričakovati visokih očesnih duplin, pri brahikraniji in euriprozopiji pa sploščenih, a imamo v ptujskem materialu ravno nasproten primer, je ta pojav za diferencialno rasno diagnozo zelo važen. Isto velja tudi za oglatost spodnje čeljusti, ki gre s tem pojavom paralelno. Žal Ivaniček v tekstu ne podaja diagrama za diameter med obema točkama angulusa mandibulae (go-go), toda paralelnost se more ugotoviti iz dokumentarnih prilog, ako primerjamo v tabeli IV, kol. 22 s tabelo VIII, kol. 5. Za obliko obraza je važen še glavni obrazni kot, ki prikazuje pri moških izrazitejši prognatizem kot pri ženskah (str. 59, tab. 69 in str. 60, graf. 49). Srednja vrednost je za moške 85,7°, za ženske pa 86,6°. Zobje skoraj ne kažejo sledov kariesa in paradentoz, kar je v popolnem nasprotju s stanjem pri recentnih evropskih rasah. Od posameznih značilnosti drugih kosti naj omenimo še upognjenost stegenice, ki je pri ženskah večja kot pri moških, kar avtor razlaga s tem, da so ženske v glavnem opravljale svoja dela v čepečem položaju s pritegnjenimi koleno, moški pa so se bolj gibali in od mladega bili na konju. Če je rezultat točen, je za kulturno antropologijo prav važen. Višino okostja je Ivaniček izračunal po Lee-Pearsonovi formuli iz dolžine nadlahtnice in stegenice (str. LXVII), povprečno na 167 cm za moške in na 157 cm za ženske (str. 79, tab. 103), kar je rahlo nad sedanjim svetovnim povprečjem, ki je za moške 165, za ženske pa 154 cm.

Iz celotne obdelave gradiva vstaja pred nami fenotip ptujskega človeka: moški bi bili potemtakem visoki, srednjih lobanj z nagnjenjem k dolgim lobanjam, srednjega obraza z nagnjenjem k ozkemu obrazu, sploščenih očesnih duplin, z razvito oglatostjo spodnje čeljusti, z razvitim prognatizmom, zdravih zob. Ženske pa bi bile visoke, srednjih lobanj z nagnjenjem h kratkim lobanjam, srednjega in širokega obraza, nesploščenih očesnih duplin, z malo razvito oglatostjo spodnje čeljusti, z malo razvitim prognatizmom, zdravih zob.

Končna avtorjeva naloga je, da fenotip postavi v okvir genotipa, t. j. rasne pripadnosti in njenih elementov. S tem se bavi Zaključek (str. 81—90). Glavne ugotovitve so naslednje: Ivaniček na osnovi arheoloških rezultatov ugotavlja, da gre v Ptuj za staroslovansko prebivalstvo 10. in 11. stoletja in da je grobišče moralo biti v rabi približno eno stoletje. Naselje je moralo biti v bližini. Indeks umrljivosti bi bil zelo važen za število prebivalstva v naselju, a bi bil za sedaj zelo hipotetičen. Življenjska doba je bila krajša kot je danes. V dobi od 22 do 30 let je umrlo 27,4 % ljudi, v dobi od 30 do

50 let 31,8 % ljudi. Starost nad 50 let, pa je doživelo samo 10,4 % ljudi. Življenje je moralo biti mirno, ker je število moških in ženskih skeletov enako, dasi so se posamezniki morda borili v bitkah, o čemer pričajo sledovi ran na kosteh. Vrači so znali frakture dobro zdraviti, ekstrakcije zob so dobre. Rahitisa je bilo izredno malo, tuberkuloznih procesov na kosteh zelo malo, tumorji (osteomi) so bili prav redki. Zelo pogostne so revmatične spremembe na kosteh, kar daje sklepati na slabo obleko in bivališče. Zgodnja umrljivost pa kaže na slabe higienske razmere. Vzrok, da je uporaba nekropole prenehala, spravlja avtor v zvezo z močnejšim uveljavljanjem krščanstva. Toda prav v dejstvu, da je nekropola v vrstah, torej po starem običaju, trajala še v času germanskega in madžarskega pritiska, vidi avtor kulturno-historični pomen svojih izsledkov.

V drugem delu Zaključka Ivaniček najprej na osnovi dobljenih rezultatov postavi rasno diagnozo ptujskih prebivalcev. Glavne komponente rasnih pojavov so: nordidne, ki so v ptujskem materialu vodilne (37,6 %) in ki so vodilne tudi za Slovane v Severni Evropi; baltidne (19,6 %), ki so jih Slovani prinesli na jug; alpinidne (19,1 %), ki so jih dobili v novi domovini; kromanjoidne (16,2 %), ki so v osnovi pretkane skozi vse evropeidne rase; dinaridne (5,2 %), ki so jih pač dobili Slovani od Keltoilirov. Mediteranidne (1,7 %) in neevropske (0,6 %) komponente so nepomembne. Kolikor je v rasnih tipih križancev, je treba imeti v obziru kontinuiteto poseljenosti Ptuja in okolice, kar pa antropološko ni raziskano.

Ptujski material kaže z ostalim južnoslovanskim materialom večjo sličnost do severozapadnih kot pa do vzhodnih Slovanov (graf. 56—58). Ptuj, Slovenija in Belo brdo so slični Dolnemu Jatovu, Žabonosom, razlikujejo pa se od Bolgarije, Novgorodcev, Kostrome, Severjanov in Djevina. Na teh mestih je brahikranija večja kot v Ptuj in pri severozapadnih Slovanih, kar kaže, da je bila Praslovanom tuja in da je ta element prišel iz severovzhodne Evrope. Seveda pa je treba misliti tudi na avtohtone, brahikrane elemente Keltoilirov. Rezultat se sklada s historičnimi in arheološkimi podatki, ki kažejo na to, da je zapadni del Južnih Slovanov prišel v svojo domovino s področja severozapadnih Slovanov. Končno postavlja pisatelj novo hipotezo o vzrokih, zakaj se v teku historične dobe v Evropi dolihokranija procentualno manjša, brahikranija pa večja.

Ivaniček je s knjigo o ptujskem materialu izvršil pionirsko delo. Čeprav ne morem knjige presojati kot antropolog, vendar mislim, da je delo za arheologijo in zgodovino zgodnjega srednjega veka nadvse pomembno. Prvič v Jugoslaviji se antropologija priteguje k arheološkemu materialu in izpopolnjuje njegove rezultate. Novi merski aparati in moderna biostatistična metoda pomenijo znaten napredek konvencionalnih antropoloških merenj v arheološkem področju. Seveda bi rad pripomnil, da fizična konstitucija nosilca neke arheološke kulture vendarle ni odločilna in ne najvažnejša stvar. Pomembnejši je genotip nosilca, ki pa je zaradi fragmentarnosti materiala še v veliki meri hipotetičen. Če se rezultati arheologa in antropologa skladajo, je dobro. Če pa se razhajajo, bi dali prednost kulturni ostalini, pri čemer pa je seveda ravno nesoglasje med arheologom in antropologom dragocena pobuda za revizijo zaključkov.

Ptujski material je arheološko zanesljivo vezan na slovansko etnično skupino. Z antropološko obdelavo tako zanesljivega materiala je podan osnovni kamen za paleoantropologijo Južnih Slovanov. Nujno bo sedaj paziti pri arheoloških izkopavanjih zares na vsak skelet. Ni dopustno, da se material, ki more dati tako zanimive rezultate, ne bi skrbno predložil antropologu. Nadaljnji rezultati iz tega področja, ki so deloma že objavljeni (Bled, kesteljsko Belo Brdo) ali so v pripravi (Bled, kesteljsko Belo Brdo, Hring pri Subotici, Dobrača pri Kragujevcu, Demir Kapija), bodo imeli v ptujskem materialu svoje pomembno oporišče. Veliki deziderat pa predstavlja v tem oziru Dalmacija s svojimi mnogoštevilnimi in arheološko dobro datiranimi nekropolami starohrvatske dobe. Pri nadaljnjem delu pa bi bilo koristno, ako bi jugoslovanski paleoantropologi določili enoten način prikazovanja dokumentarnosti materiala,

ker bo za arheologa in zgodovinarja, ki nista antropologa, drugače kmalu nemogoče slediti zapletenim specialnim izvajanjem, paralela materiala z raznih najdišč pa bo zelo otežkočena.

Pričujoča publikacija zaključuje vrsto monografij o izkopavanjih na Ptujskem gradu v letih 1946—1947. V petih obsežnih publikacijah je gradivo izčrpno obdelano komaj štiri leta po zaključku terenskih del. Po svoji zasnovi in izvedbi se lahko merijo s podobnimi rezultati v inozemstvu. Podati je treba priznanje Josipu Korošču, ki je izkopavanje vodil, in Slovenski Akademiji znanosti in umetnosti, da so publikacije tako uspele.

Jože Kastelic

Milutin Garašanin — Jovan Kovačević: Pregled materialne kulture Južnih Slovena u ranom srednjem veku. Muzejski priručnik 3—5, Beograd 1950, 241 strani in 51 risb v tekstu.

Knjiga, ki je izšla kot muzejski priročnik, je imela, kakor avtorja sama pravi v predgovoru, namen, da na poljudno znanstven način poda pregled celotne materialne kulture Južnih Slovanov, ki bi naj ga uporabljal tudi širši krog čitateljev, ne pa samo znanstvenikov. Cela knjiga je razdeljena na dva večja oddelka: uvodni del in materialno kulturo, z večjim številom pododdelkov. Končno sledi še sklep, bibliografija in objasnitve k slikam.

V uvodnem delu avtorja najprej podajata sumarno sliko dosedanjega dela na materialni kulturi Južnih Slovanov zgodnjega srednjega veka, popis časopisov, ki so izhajali pred osvoboditvijo v Jugoslaviji, in popis današnjih muzejev. V naslednjem pododdelku se dotikata etnogeneze Južnih Slovanov. Navajata tri glavna gledišča, v glavnem po Udal'covu, o splošnem formiranju nekega naroda, nato pa opisujeta razna plemena za časa selitve narodov ter ona, ki so se nahajala ali so pa prihajala na Balkan in v Panonsko ravnino. Nekatera od teh plemen so po mnenju obeh avtorjev prispevala svoj delež pri formiranju Južnih Slovanov. V glavnem bi po avtorjih lahko sodili, da so razna ilirska, trakijska, keltska in sarmatska plemena ter dalje Huni, Avari, Kuturguri, Dakijci, Bolgari, Gepidi itd. sodelovali pri južnoslovanski etnogenezi. Avtorja podkrepļujeta svoje gledišče tudi z raznimi zgodovinskimi viri, ki jih navajata v posameznih citatih. V tretjem pododdelku delita jugoslovansko materialno kulturo zgodnjega srednjega veka na kulturne skupine ter jih opisujeta. V četrtem pododdelku, ki obsega družbene odnose, skušata avtorja izvršiti z naslanjanjem na zgodovinske viire rekonstrukcijo družbene ureditve in predfevdalne države, pri čemer jemljeta dukljansko državo kot vzor za predfevdalno državo Južnih Slovanov.

V drugem delu (materialna kultura) avtorja najprej razpravljata o ekonomiki in proizvodajalnih sredstvih. Pri tem se dotikata poljedelstva, sumarno tudi živinoreje, vinogradništva, čebelarstva, lova, ribolova ter raznih obrti, rudarstva, kovaštva, zlatarstva, lončarstva. Naslanjajoč se na razne zgodovinske viire ter analogije v drugih slovanskih pokrajinah, etnografske in paleoetnografske momente sta avtorja skušala rekonstruirati sumarno sliko ekonomike Južnih Slovanov. Podobno sta skušala podati tudi sliko raznih obrtnih tehnik kakor izdelovanja žice, filigrana, granulacije itd. V naslednjem pododdelku prikazujeta avtorja rezultate dosedanjega dela na staroslovanski arheologiji v Jugoslaviji. Tako v posebnem odstavku obravnavata arhitekturo (stanovanjske hiše, gradišča in svetišča), kjer zopet s pomočjo etnografije, zgodovinskih virov in tujega gradiva skušata rekonstruirati nekdanje slovanske gradbene objekte zgodnjega srednjega veka na področju Jugoslavije. V drugem odstavku govorita o obrtnih izdelkih tako kovaške kakor lončarske, posebno pa zlatarske obrti. Te izdelke podajata v glavnem tipološko. Dotikata se pa tudi izvora posameznih objektov. V tretjem pododdelku skušata na temelju raznih zgodovinskih virov, mnenj, narodne poezije, starejše umetne poezije, etnografije in umetnostne zgodovine rekonstruirati izgled Slovanov, t. j. njihov fizične posebnosti, ravno tako pa tudi higijene in objektov, ki so s tem v zvezi in ki tu prihajajo v poštev. Na podoben način skušata rekonstruirati tudi